

СТЕКТУВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

д-р Марија Кусевска*

Апстракт: Крајна цел на учењето странски јазик е оспособување на изучувачите да комуницираат на јазикот којшто го изучуваат. За да бидат успешни во комуникацијата, тие треба да ги научат прагматичките принципи на јазикот-цел, т.е. да стекнат прагматичка компетенција. Во оваа стаија се дава преглед на елементите потребни за стекнување прагматичка компетенција во усната комуникација. Посебно внимание се обрнува на говорните чинови, стратегиите на говорните чинови и принципите на учтивост. Стекнувањето прагматичка компетенција има централно место и во Заедничката европска рамка на референтни нивоа (ЗЕПП) којашто ја состави Советот на Европа како поддршка на неговата јазична политика. Затоа се дава преглед и на елементите на прагматичката компетенција наведени во овој документ.

Клучни зборови: *прагматичка компетенција, говорни чинови, стратегии на говорните чинови, учтивост, ЗЕПП*

DEVELOPING PRAGMATIC COMPETENCE

Marija Kusevska, PhD*

Abstract: The ultimate goal of foreign language learning is enabling learners to communicate successfully in the target language. To achieve this goal, learners need to learn the pragmatic principles of the language they are learning, i.e. to acquire pragmatic competence. This article reviews the elements necessary for developing pragmatic competence in face-to-face communication. Emphasis is placed on speech acts, speech act strategies, and principles of politeness. Developing pragmatic competence is also central to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), which was created by the Council of Europe in support of their language policy. Therefore, the elements of pragmatic competence presented in this document are also reviewed.

Key words: *pragmatic competence, speech acts, speech act strategies, politeness, CEFR*

* Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Вовед

Во наставата по англиски јазик како странски јазик одамна како главна цел се наведува оспособувањето на изучувачите успешно да комуницираат на англиски јазик. Следбениците на комуникативниот метод со децении веќе нагласуваат дека не е доволно познавање на вокабуларот и граматичките структури на јазикот којшто се изучува (J2). Изучувачите треба да знаат во кој контекст кои јазични структури и каков вокабулар треба да употребат. Тие треба да се оспособат да прават правилен избор на јазичните средства во зависност од соговорникот и односот што го имаат со него. Имајќи ја во предвид ваквата цел на наставата по странски јазици, прагматиката би требало да зазема важно место во неа.

За жал, прагматиката и понатаму останува на маргините на наставата по англиски јазик. Во учебниците е застапена само толку колку што е неопходно да не се обвинат авторите дека не го следат модерниот приод кон јазикот и дека и понатаму цврсто се држат за традиционалниот концепт на учење на јазикот во којшто граматиката е на прво место, учењето на вокабуларот на второ, и по малку од останатите области, вклучувајќи ја и прагматиката. Бардови-Харлиг (Bardovi-Harlig, 1999) наведува пример на разговор на професор (А) со двајца студенти, еден роден говорител (Б) на англискиот јазик и еден којшто не е роден говорител (В):

А: OK, let's talk about next semester.

Б: *I was thinking of taking syntax.*

В: *I will take syntax.*

Во горната конверзација исказот на родениот говорител (Б) е ублажен, понеобавезен, па според тоа и поучтив, додека исказот на неродениот говорител (В) е подиректен, засилен и сугерира став врз којшто потешко би се влијаело. Таа смета дека неродениот говорител одлично ја разбира граматичката функција на *will* како маркер за идност, но сепак звучи несоодветно. Она што е потребно во овој случај не се дополнителни граматички вежби, туку систематска работа на прагматичката функција на јазичните средства.

Прагматиката зазема многу ниско место и во образованието на идните професори по англиски јазик. И понатаму образованието на идните професори е организирано околу фонетиката, морфологијата, лексикологијата и синтаксата.

Затоа во оваа статија би сакале да обрнеме внимание на следните прашања:

1. Што е прагматичка компетенција?
2. Што треба изучувачите да знаат за да стекнат прагматичка компетенција?

Што е прагматичка компетенција?

Според Коен (Cohen, 2010) прагматичката компетенција „ги опфаќа четирите главни канали на комуникација, оние преку коишто се примаат информациите, слушање и читање, и оние преку коишто се испраќаат информациите, зборување и пишување“ (стр. 3). Да се има прагматичка

компетенција значи „соговорникот да може да навлезе подлабоко од буквалното значење на она што е кажано или напишано за да разбере што сака говорителот да каже, да ги разбере неговите претпоставки или намери, како и неговото однесувањето“ (*ibid*: 5). Изучувачите на J2 треба да можат да ги разбираат референциите, структурата на дискурсот, имплицатурите, ублажувањето и сл. Разбирањето на прагматичкото значење може да претставува проблем за изучувачите бидејќи тоа не е секогаш очигледно, а изучувачите не располагаат со доволно прагматичко знаење за да можат да го интерпретираат однесувањето на нивните соговорници, родени говорители. Во недостаток на прагматичко знаење во поглед на J2, изучувачите може да се приклонат кон она со што веќе располагаат, т.е. нивното искуство од J1. Меѓутоа, многу често прагматичките норми на J1 и на J2 се разликуваат, што доведува до неуспешна комуникација.

Што треба изучувачите да знаат за да стекнат прагматичка компетенција

Говорни чинови

Еден од главните елементи на коишто се однесува прагматичката компетенција се говорните чинови. Говорните чинови се, како што вели Остин (Austin, 1962) она што го правиме со зборовите: замолуваме, прифаќаме, одбиваме, се извинуваме, даваме комплименти, приговараме, се согласуваме или не се согласуваме, и сл. Говорните чинови содржат три нивоа на значење во себе:

локуторно значење - основното значење на исказот на говорителот;

илокуторна сила – значењето којшто му се дава на исказот во определениот говорен чин; и

перлокуторен ефект – ефектот којшто говорниот чин го постигнува врз соговорникот.

Така, кога некој ќе нè праша *Have you got a pen?* (*Имаш ли пенкало?*), него впрочем не го интересира дали имате или немате пенкало. Впрочем, тој претпоставува дека имаме, инаку не би нè прашал. Значењето коешто тој му го дава на исказот во оваа ситуација е барање дозвола да го позајми нашето пенкало. Ако сме во состојба да одговориме на неговото замолување, ние ќе му го позајиме пенкалото. Значи, во овој случај се работи за говорниот чин на замолување. Буквалното значење на прашањето *Have you got a pen?* е локуторното значење; илокуторната сила е значењето коешто ние му го даваме на исказот во овој случај, т.е. замолувањето да ни го дадат пенкалото; а перлокуторниот ефект ќе се исполни ако пријателот ни го даде пенкалото.

Прашањето *Have you got a pen?* во оваа ситуација никој не би го сфатил како директно прашање за тоа дали имаме пенкало. Тоа во јазикот си добило значење коешто сите родени говорители го разбираат како замолување да му позајиме некому пенкало. Секој јазик располага со голем број вакви средства коишто развиле специфични функции за исполнување на говорните чинови како конвенционално индиректни (КИ) средства за реализација на говорните чинови. При замолувањето други такви средства би биле *Can you close the*

door?, *Could you help me?* или *Do you mind holding this for me?*. Така, во ваква ситуација, ниту еден роден говорител не би го одговорил прашањето *Can you close the door?* со *Yes, I can*. Соодветно би било да одговори со *Sure* и да ја затвори вратата.¹

Стратегии на говорните чинови

Секој говорен чин може да се реализира на повеќе начини, т.е. со примена на различни стратегии во зависност од односот помеѓу говорителот и соговорникот, општественото растојание помеѓу нив, ситуацијата, и културата. Во повеќето говорни чинови може да се комбинираат и по повеќе стратегии. Така на пример, приговарањето можеме да го извршиме на директен и на индиректен начин. CARLA (Центар за напредно истражување на усвојувањето на јазикот) при Универзитетот Минесота во САД ги даваат следните директни стратегии за приговарање:

- Објаснение/навестување на приговорот

I just came by to see if I could talk about my paper.

- Приговоарање

I think maybe the grade was a little too low.

- Барање решение/ поправка

I would appreciate it if you would reconsider my grade.²

- Барање да не се повтори

Well, I'd really like to find out about this because I'm hoping it won't happen again.³

Според Боксер (Boxer, 1993: 30-31), индиректните приговори обично почнуваат со некој од следните изрази:

• <i>There's no way...</i>	• <i>I can't take it.</i>
• <i>I'm sick and tired...</i>	• <i>How dare...</i>
• <i>The problem is...</i>	• <i>It's a shame...</i>
• <i>It's not fair...</i>	• <i>This is not my day!</i>
• <i>I'm up to here...</i>	• <i>It drives me crazy!</i>
• <i>I can't stand...</i>	• <i>Unfortunately...</i>

Коен (Cohen, 2010) истакнува дека „она што го прави истражувањето на говорните чинови најинтересно е дека основните стратегии постојат во најголемиот број јазици, но прашање е дали тие се употребуваат во дадениот контекст, и ако се употребуваат, тешко е да се реши кога, како и зошто говорителите на тој јазик го велат тоа што го велат“ (стр. 10). Кои стратегии во кој контекст ќе се употребат зависи од јазикот и од културата во којашто тој јазик се зборува. Културата го определува однесувањето на нејзините припадници, па според тоа и начинот на којшто тие го интерпретираат однесувањето на другите.

¹ За разлика од очекувањата на родените говорители, нашите ученици најчесто одговараат *Yes, I can*.

² Примерите за првите три стратегии се на Марфи и Неи (Murphy & Neu, 1996)

³ Примерот е на Тросборг (Trosborg, 1995).

Принципи на учтивост

Правилното обликување на говорните чинови е тесно поврзано со следењето на нормите за учтиво однесување во дадената култура. Изборот на несоодветни стратегии и несоодветни јазични функции може да го загрози лицето⁴ на говорителот или на неговиот соговорник и да доведе до застој во комуникацијата.⁵ Бидејќи лицето може да биде повредено, „сите разумни говорители се стремат да ги избегнуваат овие говорни чинови, или применуваат стратегии со кои би ја свеле заканата на минимум“ (Brown&Levinson, 1987:68).

Што е тоа што го загрозува лицето може да се разликува од една до друга култура. Во англо-саксонската култура, на пример, преовладува системот на независност и ненаметнување којшто ја нагласува независноста на индивидуата. Индивидуата мора да биде слободна и да има право на избор. Секој учесник во комуникацијата треба да води сметка да им го овозможи ова на нивните соговорници. Македонската култура, пак, повеќе ги вреднува солидарноста и пријателството, па оттука во неа се развиле стратегии на инволвираност и блискост. Македонските говорители во комуникацијата повеќе се стремат да им покажат на своите соговорници дека ги сакаат, дека ги разбираат, дека знаат кои се нивните желби и потреби. Заради ваквата различност на културните вредности, двете општества развиле различни стратегии и различни јазични средства за реализација на говорните чинови.

Заедничката европска рамка за референтни нивоа (ЗЕРР)

Стекнувањето прагматичка компетенција е централна и во ЗЕРР. Составувачите на ЗЕРР поаѓаат од претпоставката дека „за да можат да ги извршуваат задачите и активностите потребни за успешно спроведување на комуникацијата, говорителите и изучувачите се потпираат на компетенциите коишто ги стекнале во нивното претходно искуство“ (Council of Europe, 2001: 101). Овие компетенции можат да бидат општи компетенции и комуникативни јазични компетенции. Во општите компетенции спаѓаат познавањето на светот, општеството и културата, како и факторите поврзани со личноста и способноста за учење.

Комуникативните јазични компетенции се состојат од следните компоненти:

- лингвистички компетенции
- социолингвистички компетенции
- прагматички компетенции

⁴ Поимот лице Гофман (Goffman, 1967) го дефинира како позитивна општествена вредност којашто индивидуата ја стекнала за време на определен контакт. Лицето е слика создадена за себе според прифатени општествени норми.

⁵ Браун и Левинсон (1987) тврдат дека има некои комуникациски чинови кои по својата природа го загрозуваат лицето, „имено оние чинови кои според својата природа се спротивни на потребите на соговорниците“ (1987:65). Впрочем сите говорни чинови се сметаат за *чинови кои го загрозуваат лицето* (face-threatening acts), и кои можат да ги загрозат потребите на позитвното или на негативното лице.

Лингвистичките компетенции ги опфаќаат лексичките, граматичките, семантичките, фонолошките, ортографските и ортоепските⁶ компетенции.

Социолингвистичките компетенции ги опфаќаат лингвистичките маркери на однесувањето прифатено во даденото општество (поздрави, обраќање, преземање на зборот, емоционални извици - Dear, dear!, My God!, Bloody Hell!), изразувањето учтивост (позитивна учтивост, негативна учтивост⁷, соодветна употреба на *please* и *thank you*), изрази на народна мудрост (поговорки, изреки, идиоми, познати цитати, верувања, ставови, вредности), како и употребата на јазикот во формални и неформални ситуации, дијалекти и наречја.

Прагматичките компетенции се однесуваат на познавањето на принципите врз основа на коишто говорителите на дадениот јазик:

а) ги организираат и ги подредуваат речениците при градењето на дискурсот со цел да се постигне кохерентност, т.е. тематска организација, логична организација, употреба на соодветен стил, и сл. (дискурсни компетенции);

б) ги изведуваат комуникациските функции со цел да се постигне соодветен комуникациски ефект, на пример, како се прави замолување, извинување, приговарање, и сл. (функционални компетенции);

в) начините на коишто говорителите го организираат својот јазик во интеракциски и трансакциски шеми, на пример, подреденост на конверзацијата во прашања: одговори, замолување: прифаќање/ одбивање, и сл., или пак, соодветна организација на текстот при купување во продавница, нарачување во ресторант, и сл.

Заклучок

Во оваа статија дадовме преглед на она што треба изучувачите на странскиот јазик да знаат за да можат успешно да комуницираат со родените говорители на јазикот којшто го изучуваат. Ја истакнавме важноста на познавањето на говорните чинови, стратегиите на говорните чинови и принципите на учтивост. Исто така, дадовме преглед на компетенциите значајни за развојот на прагматичката компетенција наведени во ЗЕРР.

На крај, би сакале уште еднаш да истакнеме дека родените говорители имаат развиено интуиција за тоа кои јазични средства во кои ситуации се соодветни. Изучувачите на странскиот јазик, пак, покрај буквалното значење на изразите, треба да го научат и нивното конвенционално индиректно значење. Непознавањето на овие значења може да ги наведе изучувачите на Ј2 едноставно да ги преведат оние средства што се користат во нивниот јазик,

⁶ Ортоепските компетенции се насочени кон изговорот (гласно читање, точен изговор, употреба на речници за изговор, разликување на двосмисленост, и сл.) (компетенции)

⁷ Според Браун и Левенсон (Brown & Levinson, 1987) позитивната учтивост е насочена кон позитивното лице, т.е. желбата на секој поединец во општеството да биде прифатен и сакан, додека негативната учтивост е насочена кон негативното лице, т.е. потребата на секој припадник на општеството да биде независен, да има слобода на однесување и да не биде попречуван.

што би довело до нивни прагматички неуспех во комуникацијата. Да се потсетиме само колку често македонските изучувачи на англискиот јазик на *Thank you* одговараат со *Nothing*, што ги остава соговорниците збунети и со чувство дека нешто не е во ред со нивната комуникација. Или пак примерот на збогување којшто родените говорители на англискиот јазик често го наведуваат. Кога некој ќе ви каже *Let's get together sometime* не треба да чувствувате обврска дека треба да го поканите или да закажете да излезете некаде. Тоа е рутински поздрав и реакцијата со *So, when will we do it?* би била неочекувана, дури груба и нападна.

Библиографија

- Austin, J.** (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bardovi-Harlig, K.** (1999). Exploring the Interlanguage of Interlanguage Pragmatics: A Research Agenda for Acquisitional Pragmatics. *Language Learning*. Vol. 49:3, 49, pp 677-713.
- Boxer, D.** (1993). *Complaining and commiserating: a speech act view of solidarity in spoken American English*. New York: P.Lang.
- Brown P. and Levinson, S.** (1987). *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CARLA** (Center for Advanced Research on Language Acquisition). (n.d.). (U. o. Minnesota, Producer) Retrieved August 15, 2013
- Cohen, A.** (2010). Coming to Terms with Pragmatics. In A. Ishihara N. and Cohen, *Teaching and Learning Pragmatics: Where Language and Culture Meet* (pp. 3-21). Harlow: Longman.
- Council of Europe.** (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goffman, E.** (1967). On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. In E. Goffman, *Interactional Ritual: Essays on face-to-face behaviour*. New York: Penguin Books, Ltd
- Murphy, B. & Neu.** (1996). My Grade's too low: The speech act set of complaining.
- Trosborg, A.** (1995). *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies*. Berlin, New York: Mouton Gruyter.